

NIKLAS FERM

Runoilijan matka sisäavaruuksiin

Jonimatti Joutsijärvi, *Mirkka Rekola – Elämä joka ei tule koskaan kokonaan esiin I*. Into, Helsinki 2023. 394 s.

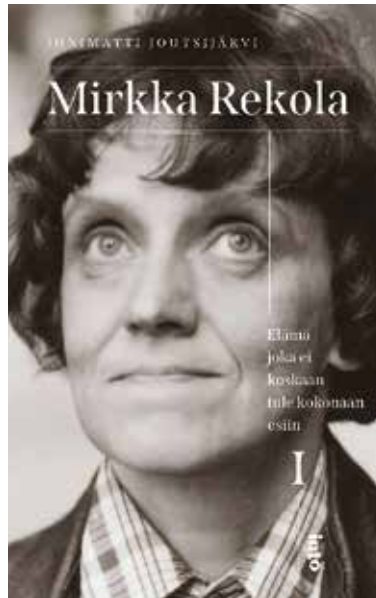
Mirkka Rekolaan (1931–2014) todella sopii epiteetti ”runoilijoiden runoilija”. Ennen häntä lukivat vain harvat, ja useimmat heistäkin olivat itse kirjoittajia. Runoilijana ja aforistina Rekola löysi elintilansa marginaalista. Hän kasvatti vuosikymmeniä teostensisäistä arkimystistä ja monimerkityksellistä mytologiaansa. Rekolan laaja tuotanto on poikkeuksellisen yhtenäinen – kirjaimellinen elämänruno.

Luen Rekolan modernistisen runoutemme voimanaisten kolmikkoon Eeva-Liisa Mannerin ja Sirkka Turkan ohella. Runoilijoita yhdistää tinkimätön ja uudistusmielinen tuotanto, vetäytyvä elämäntapa ja heteronormatiivisuudesta poikkeava identiteetti. Nykyään Rekolan hankalaksi mielletty, mutta loputoman avara lyriikka tunnetaan ja tunnustetaan laajasti.

Jonimatti Joutsijärven *Mirkka Rekola – Elämä joka ei tule koskaan kokonaan esiin I* on ensimmäinen elämäkerta kohteestaan. Ensimmäinen osa kartoittaa Rekolan elämää syntymästä 70-luvun alkuun. Kirjailijan vaikean kehitystarinan läpäisee runouden kannatteleva voima. Teos kulminoituu kulttuuriradikaaliin 60-lukuun ja Rekolan runojen ensimmäiseen mestarikauteen.

Lapsuus muovaa runoilijaa

Rekola syntyi ja varttui Tampereella, joka oli myös sotienjälkeisen kirjallisuutemme keskus. Työläiskaupungin sakea ilmanala vauhditti Rekola syntymästä asti vaivannutta, pitkään diagnosoimatonta ja monimuotoista allergiasairautta. Hänen elämänsä yhdeksi ydinkuvaksi kohosi lapsuuden helpottava soutelu Pyhäjärvellä, jolloin yksinäinen soutaja

laski aironsa ja makasi tuntikausia selällään sulautuen taivaaseen. Kuvaavasti Rekolan esikoiskokoelma on nimeltään *Vedessä palaa* (1954).

Joutsijärvi kartoittaa tarkasti Rekolan toimittajaisän Eero Rekolan (1897–1970) synkkää poliittista taustaa. Isä toimi 1930-luvulla Lapuan liikkeessä ja osallistui jopa surullisenkuuluisiin muilutuksiin. Sivupolkua voi pitää ylipitkänä. Toisaalta se valottaa suomalaisen äärioikeiston juuria ajankohtaisesti.

Joutsijärven mukaan isä oli ”kirjoittavista ihmisistä Mirkalle läheisin” (56). Rekola puolusti isäänsä loppuun asti eikä nähnyt tätä fassistina vaan lempeänä kirjallisuusihmisenä, jonka myöhempi valvontakomission masinoima vangitseminen uursi lapsen syvän trauman. Tämä rinnastuu kiinnostavasti runoilijan myöhemmin kokemaan taistolaiseen kulttuurivainoon. Joutsijärvi korostaa ahdistavaa epäluuloa ja suoranaisia vainoharhoja Rekolan suurimpana psyykkisenä haasteena.

Kirjailijaelämäkerran vaikein ja tärkein tehtävä on tasapainoilla elä-

mäntarinan ja tuotannon, ulkoisen ja sisäisen välillä. Joutsijärven Rekola-elämäkerta löytää tasapainon elämän ja taiteen välisestä vuoropuhelusta. Etenkin kirjeitä ja haastatteluja hyödyntävästä kattavasta lähdeaineistosta keskeisimmäksi nousevat Rekolan runot ja aforismit. Myös niiden syntyprosessia kuvaava henkinen etsintä ja kirjallinen kilvoittelu korostuvat.

Seksuaalivähemmistöjen lähihistoriaa

Rekola jäyti julkisen ja yksityisen roolin sovittamattomuus. Hän kuului seksuaalivähemmistöön aikana, jolloin homoseksuaalisuus oli rikos. Rekola koki myös sukupuoli-identiteettinsä monivaloisena, alati muuttavana. Maskuliinista tyyliä suosinut runoilija vihasi määritellyksi tulemistä ja suuttui jo lapsena, jos joku ilmoitti tuntevansa hänet.

Elämäkerran ajankuvaan piirtyy seksuaalivähemmistöjen riipaisevaa lähihistoriaa. 50- ja 60-lukujen kulttuurinen ja poliittinen ahdasmielisyys vaikutti Rekolan elämänasentoihin ratkaisevasti. Runoilijanalku tunsu tamperelaiset kirjailijakuuluisuudet Kirsi Kunnaksesta Väinö Linnaan, joka Pirkanmaan kirjoituskilpailussa huomasi nuoren Rekolan lahjakkuuden. Rekola jopa luki *Tuntemattoman sotilaan* korrehtuureja varmana sen tulevasta menestyksestä. Linna kuitenkin käänsi Rekolalle selkensä saatuaan vihiä runoilijan seksuaalisesta suuntautumisesta.

Homoseksuaalisuudesta oli vaiettava – muuten olisi joutunut Rekolan sanoin ”toiseen kaappiin”: vankilaan, mielisairaalaan tai läheisten hylkäämäksi (121). Rekola ei käyttänyt edes kumppaninsa kanssa lesbo-sanaa vaan puhui aina ”poikkeavuudestaan”. Paljastumisen pelko

usein lamaanutti runoilijan maailmaa tutkivan katseen, joka kääntyi yhä enemmän sisään päin.

Yksinäisyytensä Rekola mielsi sekä pakoksi että valinnaksi. Joutsijärvi osoittaa, kuinka monet ”vaike-nemisen kaudet” vahvistivat runoilijan sisävaruutta, jonne oli mahdollista koko olemassaolo. Rekola sanoutui jo nuoruudessaan irti niin kärsivän ja boheemin neron kaltaisista taiteilijakultteista kuin ideologisesta kollektivismistakin. Ihosairautensa vuoksi pitkiä aikoja sairaalassa vietänyt runoilija sisäisti, että kärsimys täytyy hyväksyä, mutta siitä ei saa koskaan ”tehdä arvoa” (46).

Joutsijärvi purkaa myyttejä kohteensa ympäriltä: Rekola ei suinkaan ollut erakko, vaikka allergiat ja ahdistus usein runoilijaa kammitsoivatkin. Monista kirjailijaystävistä erottuu erityisesti runoilija Helvi Juvonen (1919–1959), johon Rekola tunsikin kohtalonyhteyttä. Juvonen kuului myös seksuaalivähemmistöön ja loi omaa sadunhorteista runomaailmaansa kaukana modernismin parrasvaloista. Joutsijärvi tekee eräänlaisen kunnianpalautuksen Juvoselle, jonka tuotannon tuntemattomuutta Rekola toistuvasti harmitteli. Juvonen myös esitteli Rekolan kirjallisuustoimittaja Mirjam Polkuselle (1926–2012). Polkusesta tuli paitsi Mirkan elämäkumppani myös ateljeekriitikko.

Kahtiajakojen maailma ahdisti Rekolaa myös runojen vastaanotossa. Perinteisen, mitallisen runouden lukijat vierastivat jo esikoiskokoelmaa, kun taas modernisteille Rekolan kaksi ensimmäistä kokoelmaa eivät olleet kyllin moderneja. Toisen kokoelman *Tunnit* (1957) jälkeen Rekolan iduillaan ollut sisäinen rakennelma luhistui; Joutsijärvi puhuu ”filosofian konkurssista” (120). Rekola oivalsi, että tieto ja ymmärrys eivät ratkoneet hänen ajattelunsa umpisolmuja, kuten vastakohtien ylivaltaa.

Kohti uutta poetiikkaa

Tie kolmanteen ja käänteentekevään kokoelmaan *Syky muuttaa linnut* (1961) oli Joutsijärven mukaan vaikea ja pitkälti raavaamaton. Yhtymäkohtia löytyy kuitenkin suo-

menruotsalaisen Gunnar Björlingin (1887–1960) omalakisesta hengen runoudesta, joka ennen klassikko-asemaansa näki päivänvalon lähinnä omakustanteina.

Mikä johti Rekolan lyyriseen uudelleensyntymään? Joutsijärvi maa-lailee, kuinka Rekola käveli itsensä uuteen avaruuteen muutettuaan Helsinkiin ja vapaampiin ympyröihin. Meri ja erityisesti Kaivopuiston ranta vuodenaikojen vaihteluineen vaikuttivat syvästi Rekolan runouteen. Runoilija alkoi saada mystissävytteisiä poistumisen ja ”minänhäpymisen” kokemuksia ja seurasi niitä, torjumatta ja kokemaansa vaalien. Minuudettomat tunnot kiteytyivät elliptisessä ja tiiviissä runokielessä, jota Rekola harjoitteli kurinalaisesti. Säkeissä subjekti ja objekti alkoivat limittyä. Ajattelua vaivanneet dikotomiat hellittivät ja ilmaisu vapautui.

Runoilija pohti paljon teologiaa ja sen uudelleenajattelua. Miksi Jumalalla ei ole tyttöä lainkaan? Joutsijärvi esittelee Rekolan näkijänä. Hän ei mystifioi tai psykologisoi runoilijan näkyjä liiaksi, mikä sopii Rekolan runoilijanlaadun avoimuuteen. Järjen ylittävät kokemukset ja ilmestykset olivat Rekolalle luontevia tien-viittoja: ”Näkeminen havahdutti hänet paranoista.” (383) Sinivalossa näyttäytynyt Neitsyt Maria merkitsi Rekolalle vastakohtien, syntymän ja kuoleman murtajaa, joka kuitenkin oli vastakohtien laista peräisin. Sovitusta. Tällaiset näyt eivät tyhjentyneet uskonnollisuuteen tai henkisyys-teen vaan kasvoivat syvästi poeettiseksi maailmankatsomukseksi.

Rekola ratkoi psyykkisiä ja fyysisiä ongelmiaan pyrkimällä kohti eheää, yhtenäistä ja koeteltua elämännäkemyistä – toisin sanoen ykseyttä. Ykseys ja sen kokemus hahmottuvat elämäkerrassa runoilijan tuotannon keskeisimmäksi käsitepariksi. Aasialaiset filosofiat ja etenkin buddhalainen ajatteluperinne nousivat painoarvossaan kristillisyyden rinnalle. Maria-näyn lisäksi Rekolalle keskeinen elämys oli kuumeinen näky Shivasta, hindulaisesta luoja- ja tuhoajajumalasta. Shivan tanssi kertautui myöhemmin Rekolan tuotannon mandala-, ruusu- ja kehämotiiveissa.

Kehät ja illuusioiden murtuivat, mutta kosminen ja runollinen pyörre pysyi.

Erityistä Rekolan runojen mystiikassa oli sen versominen eletyistä arkihavainnoista. Olemisen syvyys täydellistyi yhteydessä konkreettiseen – tuuleen, multaan ja ihmiskasvoihin. 1960-luvulta lähtien Rekolan runojen vahva ruumiillisuus ei usein tee eroa aineettomaan todellisuuteen. Vastakohtien ykseys kirjoittuu näin jo runojen poeettisiin lähtökohtiin. ”Empiirinen mystiikka” oli aikalais-runoilija Mannerin osuva kiteytys ystävänsä Rekolan maailmasuhteesta (27).

Rekolan ensimmäisen aforismikokoelman *Muistikirja* (1969) kunnianhimoisen sarjallisuus ja lyyrisyys uudistivat kotimaista mieteläusetta. Runo- ja aforismikokoelmat muodostavat hänen tuotannossaan keskustele-
levia pareja. Lajirajat liudentuivat.

Tuotantoa läpäisi 70-luvulle tultaessa yhä vahvemmin ajan ja muistin metafysiikka. Runoaforisti ei ollut ainoastaan aikaansa edellä vaan kurottautui sen ulkopuolelle. Schopenhaueria mukaillen voi todeta, että Rekolaa kiinnosti aina enemmän ikuisuus kuin ilmiöt. Toisaalta juuri 60-luvulle tyypillisen yhteiskunnallisen osallistuvuuden kaihtaminen kiinnitti Rekolan edelleen modernismin perinteeseen, mutta sen ”organisen muunnelman” kuten Joutsijärvi kiteyttää (271).

Elämä, kirkas ja avoin

Elämäkerran rakenne poukkoilee ja aikatasot tempoilevat. Tämä selitytyn osin Joutsijärven runoilija- ja esseistitaustoilla. Yksityiskohtien assosiatiivinen runsaus johtaa välillä tarpeettomaan juoksutukseen. Esimerkiksi Rekolan olennainen kiinnostus mystikkofilosofi Simone Weilin (1909–1943) ajatteluun ty-pistyy sivuhuomioksi.

Joutsijärven herkkävaistoinen kieli ja heittäytyvä tulkinta kuitenkin kohottavat kerronnan kotimaisiin elämäkertavalioihin. Rekolan vain etäisesti tuntenut elämäkerturi eläytyy sujuvasti runoilijan sielunelämän rajapintoihin. Hienoissa teosanalyyseissa Joutsijärven ote lähenee jo

proosarunoa. Erään *Muistikirjan* tuokiokuvan hän summaa kuin Rekolan ääntä jatkaen: ”Valo sattuu jalkoihin – on kipeää muistaa, valaista menneisyyden aluskasvillisuutta kuin räjähdys niveliin.” (67)

Jo elämäkerran ensimmäisen osan perusteella tuntuu turhalta puhua Rekolasta vaikeatajuisena runoilijana, miksipä sen paremmin helpponakaan. Hänen merkittävä

elämäntyönsä oli nimenomaan dualismien vankiloista vapautumista. Kenties kaikkein punnitutimmat sanat voi selittää vain sanattomasti. Teoksen nimi on osuva, Rekolalta lainattu. Se viittaa niin runoilijan ajatuksiin todellisuuden esittävästä, kuvallisesta luonteesta kuin hänen elämänsä salattuihin puoliin. Elämäkerturilla ei myöskään ollut pääsyä SKS:ssa säilytettävään Rekolan hen-

kilökohtaiseen arkistoon. Runoilijan toiveesta se avautuu yleisölle vasta parinkymmenen vuoden kuluttua. Lopullista vastausta sekään tuskin antaa; ja toisaalta, korostihan Rekola itse elämistä kysymyksessä. Tai kuten hän ilmaisi mielestäni parhaassa koelmassaan *Ilo ja epäsymmetria* (1965): ”Joka päivä edessä tyhjä lehti, minä kirjoitan / ja pidän sen avoimena.”

JOONAS SÄNTTI

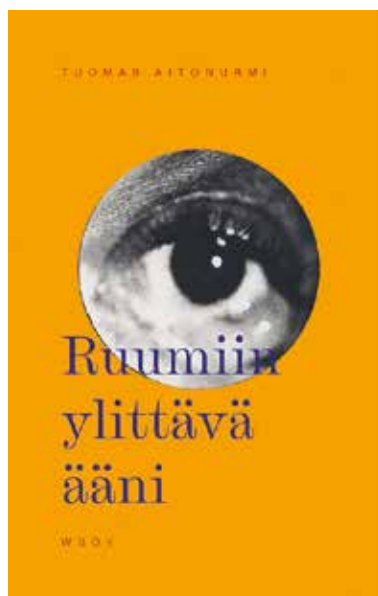
Päästä meidät miehestä

Tuomas Aitonurmi, *Ruumiin ylittävä ääni*. WSOY, Helsinki 2023. 160 s

Tuomas Aitonurmen esikoiskoelma esseeitä yhdistää identiteetin ja kirjoittamisen välisten suhteiden pohdinta. Toisena punaisena lankana kulkee miehuuksien ja miesrepresentaatioiden käsittely. Aitonurmi houkuttelee lukijaa maskuliinisen kulttuurin purkutyöhön ja aloittaa omasta elämäkokemuksestaan. Minuuden kasvaminen yhdistyy tukahduttavasta perinnöstä luopumiseen: ”Sisäistetty häpeä ja inho. Myrkyllisen miehisyyden ydinneste.” (148)

Aitonurmen purku-urakka lähtee usein kirjojen tarjoamista maskuliinisuuden esityksistä. Veikeästi sinä-muotoa hyödyntävä ”Kirje maskuliiniselle varkaalle” asettaa Jean Genet’n *Varkaan päiväkirjan* sivuhahmon 2020-luvun intersekti-onaalisen kritiikin valoon. Klassikko antaa mahdollisuuden tarkastella sekä esseistin omaa viehtymystä ”pahoihin poikiin” että homokulttuurin toistuvaa myyttikertomusta maskuliinisen heteromiehen käännästyämisestä.

Stilitano, julma, kaunis ja oma-hyväinen rikollinen, halveksii ja

hyväksikäyttää naisia ja pehmeitä homopoikia, jotka eivät voi olla häneen rakastumatta. Esseessä hahmolle asetetaan vastakohdaksi feminiiniseksi koodatut arvot. Tekisit itse oman tunnetyösi, mokoma Stilitano! Näkökulma on hauska, ja varmasti vähän ironinen. Tuskin kirjoittaja aivan tosissaan paasaa 1930-

luvun fiktiohahmolle kuin huonosti etuoikeutensa tiedostavalle aikalaiselle.

Esseisti kuitenkin etsii, ja lopulta myös löytää, kertojan palvovasta suhteesta Stilitanoon jotain omia halujaan ja tarpeitaan peilaavaa. Samalla Aitonurmen essee auttoi huomaamaan omien halujen erilaisuuden: eikö yksi osa Genet’n lukemisen nautinnosta tule tekstin vieraudesta? Esimerkiksi juuri siitä, kuinka se kutsuu nauttimaan pahuden ja läpeensä estetisoitujen valta-asetelmien lumosta. Tuollaisesta kirjasta on vaikea nauttia ”oikealla” tavalla, ja ehkä sen kohtuuttomuus ja vääränlaisuus taas on itsessään nautittavaa, mikäli moisen itselleen sallii.

Kirjallisuus- ja taide-esseistinä Aitonurmelle lukeminen vaikuttaisi huomattavan usein merkitsevän itsensä löytämistä. Kun Aitonurmi kirjoittaa esitykseen samastumisesta, hän yleensä kirjoittaa tarkemmin *tunnistamisesta*. Tällöin lukija tunnistaa tekstissä (vaikka ei välttämättä henkilöahmoissa) oman elämänsä asetelmia ja edelleen jotain hänen omaa sisäistä elämäänsä ja tunnehis-